

**SZENT ISTVÁN EGYETEM
GÖDÖLLŐ**

A VÁLTOZÓ KÖZÖS AGRÁRPOLITIKA ÁTVÉTELE MAGYARORSZÁGON

Doktori (PhD) értekezés tézisei

BAKSA ADRIENN

GÖDÖLLŐ
2011

A doktori iskola

megnevezése: Gazdálkodás és Szervezéstudományok
Doktori Iskola

tudományága: gazdálkodás- és szervezéstudományok

vezetője: Dr. Szűcs István
az MTA Doktora, egyetemi tanár
Szent István Egyetem
Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar
Közgazdaságtudományi és Módszertani
Intézet

Témavezető: Dr. Halmai Péter
az MTA Doktora, egyetemi tanár
Szent István Egyetem
Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar
Nemzetközi Gazdaságtani Intézet
intézeti igazgató

.....
Az iskolavezető jóváhagyása

.....
A témavezető jóváhagyása

1. A munka előzményei – a téma aktualitása

A XXI. század elejének meghatározó jelensége az integráció és a globalizáció. Ezek a jelenségek a kis és nyitott gazdasággal rendelkező – több tekintetben is – fejlődő országokat, mint amilyen Magyarország, arra ösztönözték, hogy céljaik elérése és a makroszintű növekedés biztosítása érdekében erős gazdasági integrációk részesévé váljanak.

Az Európai Unióhoz (EU) történő csatlakozással Magyarországnak lehetősége nyílt 9 közép- és kelet-európai ország társaságában a gazdasági és a társadalmi felzárkózásra. A tagság keretében az EU számos lehetőséget nyújt e folyamat elősegítéséhez, de az érdemi lépések továbbra is a tagállamok döntésein nyugszanak.

Az EU szakpolitikái közül az egyik legmeghatározóbb (napjainkban a legköltségesebb) a mezőgazdaság irányítását és közösségi koordinációját ellátó Közös Agrárpolitika (KAP). Tulajdonképpen az egyetlen uniós ténylegesen működő és valós kompetenciákkal bíró szektorális politika. Magyarország EU-csatlakozása során meghatározó jelentőséggel bírt a KAP rendszerben történő részvétel. A hazai történelmi és természeti adottságok, párosulva a KAP által nyújtott lehetőségekkel és pénzügyi forrásokkal, valamint általában az EU által felügyelt piaci és jogi keretekkel, kiindulást és lehetőséget biztosítottak arra, hogy a fejlődés és a prosperitás időszaka következzen be. Ennek keretében lehetőséghez jutott az ágazat, hogy megteremtse és stabilizálja a modernizáció és a fenntartható működés alapjait. Ugyanakkor a rendszer működtetése, a közös piacsabályozás és az integrált vidékfejlesztés intézkedéseinek átvétele jelentős feladat elé állította az ágazat szereplőit, hiszen gyökeresen új szabályok és eljárások alkalmazását követelte meg. Az eredményes magyar agrárgazdasági adaptáció feltétele az EU Közös Agrárpolitikájának, illetve bonyolult rendszerének alapos feltárása, átvételének megvalósítása, különös tekintettel a további átalakulás lehetséges irányaira és hatásaira. A rendszer működtetése már önmagában is nagy kihívást jelent, de ehhez tartozik még, a korábban nem ismert és intenzívebb versenykörüggel való együttműködés.

További nehézséget jelent, hogy a KAP állandóan változik, az aktuálisan felmerülő problémák, a tagállami igények és a költségvetés keretében, gyakran nehezítve a nemzeti alkalmazkodás és a funkcionalitás körülményeit.

Folyamatos aktualitást jelent a változó KAP átvételének kérdésköre a hazai közgazdasági elemzések számára. Ezt bizonyítja az a tény is, hogy még több év elteltével sem fejeződött be a teljes agrár-adaptáció: egyrészt maga a keret adó jogszabályi környezet is folyamatosan változik a megjelenő belső és külső hatások miatt, másrészt a további átalakítások újabb és újabb változtatási kötelezettséget eredményeznek.

A KAP keretében alkalmazott komplex szabályozási rendszer biztosításához hosszú és költséges felkészülési időszakra volt szükség. Időközben az uniós követelmények, szabályozások fokozatosan beépültek a magyar jogrendbe és közigazgatásba. A jogharmonizációt és az intézményrendszer átalakítását hatékonyan segítették az előcsatlakozási programok. Tagállamként Magyarország már nem csak alkalmazza, hanem részt is vesz az EU agrárpolitikájának alakításában, az új szabályok kidolgozásában.

2. A disszertáció célkitűzései

A társadalmi, gazdasági változások, mind a legutóbbi évek tudományos fejleményei aláhúzzák az EU-ba történő beilleszkedés, így a KAP átvétel széleskörű ökonómiai elemzésének igényét, amelyet noha több kutató is elemzett, a téma nagysága miatt maradt még feltáratlan terület. Az átfogó elemzésre kijelölt időszak a magyar agrárgazdaság 2000-2010 közötti időszaka, mely igen jelentős agrárpolitikai átalakulásokkal járt. A csatlakozást megelőző időszak, a csatlakozási tárgyalások befejezése, a párhuzamosan zajló KAP átalakítások, majd az EU-tagság várt és nem várt hatásokat generált az ágazatban. Felmerül ugyanakkor a kérdés, hogy vajon nyertesei vagy vesztesei vagyunk a sokat hangoztatott, elemzett és egyértelműen sikeresnek várt EU-s agrárintegrációnak?

Dolgozatomban, legfőképp az előző kérdésre keresem a választ, a KAP átvételének közgazdasági hatásainak, valamint 2004-2010 évek főbb agrárgazdasági eredményeinek vizsgálatával. A témakör bonyolultsága és sokrétűsége miatt, fő célom az volt, hogy a magyar szempontból hangsúlyos szakterületekre vonatkozó kutatási eredményeket mutassak be.

A célkitűzések megfogalmazása során több tényező alapos vizsgálata szükséges, ezek közül az alábbiak kiemelése hangsúlyos.

1. A KAP adaptáció eredményes értékelése és a megjelenő összefüggések feltárása érdekében meghatározó, egyrészt a hazai KAP adaptáció feltételeinek összegzése, másrészt az ezzel kapcsolatban megjelenő alapvető közgazdasági hatásmechanizmusok összegyűjtése, rendszerezése. Ezek alapján további rész összefüggések vagy egyes ágazati specifikációk is meghatározhatóak.
2. Az érdemi folyamatok feltárása során egyes részterületek vizsgálatára kerül sor:
 - a. A közös költségvetés révén az ágazat számára elérhető források, különös tekintettel a közvetlen támogatási rendszer hatásának és eredményének kimutatására.
 - b. A növénytermesztés és az állattenyésztés keretében megjelenő főbb termelési folyamatok és mechanizmusok rendszerezésére, az egyes ágazatoknál megjelenő sajátosságok feltárására.
 - c. A termelési tényezők és az egyes piaci termelési folyamatokat befolyásoló szakpolitikai és piaci folyamatok összegzésére, a közöttük kialakuló kapcsolatok kimutatására.
 - d. A piaci árak és ezzel összefüggésben az élelmiszeripar keretében bekövetkező hatások feltárására.
 - e. A belső piac hatásainak, továbbá az EU piacain történő versenyképességi sajátosságok megítélése keretében a hazai export-import folyamatok – különös tekintettel a visegrádi országok vonatkozásában – elemzésére.
3. A fenti részterületek alapján összegezhető, hogy mely esetekben és milyen feltételek közepette nevezhető az agrárium, vagy annak bizonyos szegmense a KAP adaptáció és az EU-csatlakozás nyertesének vagy vesztesének.
4. A helyzetelemzés alapján a KAP előtt álló változások és várakozások fényében szükséges következtetések és javaslatok vonhatók le, annak tekintetében, hogy miként képes a magyar mezőgazdaság a változások kereszttüzeiben helytállni, érdekeit fenntartani és továbbfejldni.

A célkitűzések vizsgálata során az alábbi kérdések megválaszolása szükséges:

- Növelte-e a közvetlen támogatások alkalmazása a mezőgazdasági kibocsátást, és hatott-e az árak alakulására?
- A KAP adaptáció előtti vélekedéssel megegyezően, a gabona és a zöldség-gyümölcs ágazat nyertese-e a csatlakozásnak és az állattenyésztés és a tejágazat pedig vesztes helyzetbe került-e?

- Milyen szerepet tudott betölteni a hazai élelmiszerpiac az ágazat adaptációjának megvalósulása során?
- Külkereskedelmi tekintetben hazánk képes volt-e pozícióit megőrizni és külpiaci helyzetét javítani?
- Erősítették-e a közösségi agrártámogatások a magyar mezőgazdaság versenyképességét és piaci pozícióit?

Célként jelenik meg, hogy mind az értekezés, mind a kutatómunka során elkészített publikációk, résztanulmányok felhasználhatók legyenek a jövőbeni tudományos kutatómunkában, felsőoktatásban és gyakorlati relevanciája révén a kormányzati tevékenységben is.

A vizsgálatok eredményei segítséget nyújthatnak fentiekén túlmenően a hazai végrehajtási rendszer (Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Hivatal) működéséhez. Ezek az eredmények hozzájárulnak, a KAP adaptáció nyomán szerzett hazai tapasztalatok mélyebb megismeréséhez és szintetizálják azokat a sarkalatos pontokat, amelyek további erősítése kulcsfontosságú a jövőt illetően.

Anyag és módszer

A hazai és nemzetközi szakirodalom által jegyzett források biztosították a kutatási munka tudományos megalapozottságát. A kiemelt jelentőségű külföldi, valamint magyar irodalmi háttér ismereteinek áttekintése és rendszerezése nagymértékben hozzájárult az értekezés elkészítéséhez. A szakirodalom feldolgozásával a KAP reformjának és átvételének átfogó megismerésén túl, a hazai adaptáció pozitívumainak és negatívumainak széleskörű feltárása is lehetővé vált.

A legjelentősebb témaköröket és forrásokat összegezve kiemelendők az alábbi szerzők alkotásai:

- A KAP fejlődését, változásait, elméleti összefüggéseit részletesen elemzi többek között Halmai, Popp, Udovecz, Potori, Fischler, Swinbank, Horseman.
- A KAP átvételének közgazdasági kérdéseit Halmai, Popp, Udovecz számos tanulmányukban részletesen is tárgyalták.
- A KAP hangsúlyos tételeit tekintve, illetve az egyes ágazati ismereteket illetően meghatározóak az Agrárgazdasági Kutatóintézet (AKI) a Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Hivatal (MVH) valamint a Vidékfejlesztési Minisztérium (VM) forrásai, továbbá az egyes szakmai szervezetek (pl. FruitVeb, Tej Termék Tanács stb.) releváns dokumentumai.
- A KAP II. pillérének, a vidékfejlesztésnek a jelentőségével, hazai adaptációjával Maác, Halmai publikációi, valamint egyes minisztériumi dokumentumok nyújtottak kiindulási alapot.

A témához kapcsolódó alapvető szakirodalmi források mellett, további információforrást jelentettek a problémakörökkel, szűkebb és tágabb értelemben foglalkozó folyóiratok, tanulmányok és szakmai vitaanyagok. Ezek közül kiemelést érdemel az *Agra Europe*, *AgraFacts*, *Agra Focus*, *CAP Monitor*, *Rural Europe*, mint nemzetközi és az *Európai Tükör*, *Fejlesztés és Finanszírozás*, *Gazdálkodás*, *Közgazdasági Szemle*, *Külgazdaság*, *Statisztikai Szemle* című folyóiratok, mint hazai források.

Különösen a KAP várható átalakulása témakörében jelentős ismeretek jelentek meg, olyan szakmailag meghatározó internetes fórumokon, mint a *budgetinperspective.eu*, *cap2020.ieep.eu*, *capreform.eu*, *defra.gov.uk*, *ecipe.org*, *eubusiness.com*, *farmsubsidy.org*, *notre-europe.eu*, *reformthecap.eu*, és nem utolsósorban *europa.eu* webfelületeken.

Továbbá elsődleges információt jelentettek az alábbi adatbázisok:

- Községi szakmai háttérdokumentumok: az Európai Unió Bizottsága, az Európai Parlament, az EUROSTAT által megjelent források.
- A változó nemzetközi és hazai trendek elemzéséhez és alaposabb tényfeltáráshoz szakértőkkel, kutatókkal, egyetemi oktatókkal, hazai és közösségi tisztviselőkkel, szakdiplomáttal folytatott személyes konzultáció és tapasztalatcsere is hozzájárult.

- További értelmezési könnyebbséget jelentett a nemzetközi és hazai szakmai konferenciákon, tudományos tanácskozásokon megszerezhető információk összessége.

Módszerek

A KAP átvétele és alkalmazása során speciális jellemzők és hatásmechanizmusok jelennek meg. A nemzeti szinten kifejtett folyamatok rendszerezése érdekében alkalmazott közgazdaságtani kutatásra volt szükség. Ennek során az alábbi módszereket alkalmaztam:

Szakirodalmi elemzés, összehasonlítás

Kutatásaim alapját a hazai és nemzetközi szakirodalom jeles képviselői által publikált szakkönyvek, tanulmányok, folyóiratcikkek képezték, amelyek komplex és összehasonlító szemléletmódot biztosítottak. Az így nyert széleskörű ismeret elősegítette az adaptáció mélyebb összefüggéseinek feltárását, értelmezését.

Dokumentum-analízis

A szakterület egyedi problémakörét és folyamatos újszerűségét tapasztalva, fontosnak tartottam a már rendelkezésre álló hazai dokumentumok, rendeletek, törvények, működési-, eljárási és végrehajtási szabályzatok, statisztikai adatbázisok, elemzések kiértékelését és feldolgozását. Mindezek mellett külön információbázist nyújtottak az EU Bizottságának, Tanácsának hivatalos és nem hivatalos dokumentációi, vizsgálati eredményei. Az értekezés írása során a már korábban elkészített szakmai publikációk is felhasználásra kerültek.

Komparatív elemzések

A KAP hazai működtetésének értékelése és az EU belső piacain történő pozícionálása érdekében, szükséges bizonyos tagállamokkal történő összehasonlítást végezni. Erre kiváló lehetőséget nyújtanak a „Visegrádi országok” (V4), melyek a 2004. évi közös csatlakozásuk és a korábban is meglévő hasonló adottságok alapján, megfelelő összehasonlítási alapot eredményezhetnek. A bemutatott összevetések rávilágítanak a hazai implementáció eddigi eredményeire és hátrányaira.

Statisztikai/kvantitatív módszerek

Az adatok jellege és heterogenitása több esetben is szükségessé teszi statisztikai módszerek alkalmazását. Az egyes adatforrások és adatgyűjtések eredményeként megjelenő információhalmaz értelmezéséhez idősorok, korrelációs- és regressziós vizsgálatok összefüggései további támpontot nyújtanak.

Helyzetértékelés és SWOT-analízis

Az eredmények összegzése és összevethetősége érdekében az eddigi tapasztalatok és kutatások alapján összegzem a hazai agrárgazdaság jelenlegi adottságait, hátrányait és a megjelenő kockázatokat. Ez rendszerezetten vázolja, hogy miként hatott a KAP alkalmazása és az időközben bekövetkezett KAP változások a csatlakozást követő időszakban az agrárium egészére és egyes szegmenseire. Ez alapján lehetővé válik, hogy jövőbe mutató elemzés keretében, milyen meglévő és várható körülmények befolyásolják a további hazai folyamatokat és a KAP jövőjével kapcsolatos hazai szempontok kialakítását. Ez utóbbit SWOT analízis keretében vizsgáltam.

Mélyinterjú, személyes konzultáció

A mélyebb és bonyolultabb összefüggések értelmezése és értékelése során meghatározó jelentőségű volt, hogy lehetőségem nyílt a témában járatos hazai és nemzetközi szakemberek véleményének, gondolatmenetének megismerésére. Ennek során sikerült a tudományos és kormányzati szakértők eltérő érvrendszere és szemlélete alapján megjelenő gondolatokat is felhasználni. Ezen felül kiemelt szerephez jutott az EU-s intézményekben, valamint Magyarország EU-hoz delegált Állandó Képviselétén dolgozó munkatársakkal folytatott szakmai konzultáció. Ebben a folyamatban nagy

segítségét nyújtott, hogy személyesen, több hónapos külszolgálati tevékenység keretében, mindennapi közvetlen kontaktust tudtam kialakítani egyes kiemelt ismeretekkel rendelkező kollégákkal. Így még árnyaltabb és szakmailag alaposabb véleménynyilvánítás vált lehetővé. Részben ennek köszönhetően, részben a munkahelyem okán, lehetőség nyílt a magyar agrárdiplomácia és agrár-szakigazgatás több korábbi és jelenlegi, az azt meghatározó és érdemben alakító tagjával szakmai megbeszéléseket folytatni és mélyinterjúkat készíteni. A kérdéskör változatos és alapos feltárását, komplex megközelítését a fenti konzultációk nagymértékben segítették.

Empirikus módszer

Jelentős mennyiségű szakmai tapasztalat és szakismeret birtokába jutottam 2000-tól, a Vidékfejlesztési Minisztérium munkatársaként. Ezen időszak során több munkakör keretében tekintélyes időt töltöttem a KAP adaptációs folyamatával kapcsolatos intézkedési feladatokkal, melynek révén jókora mennyiségű, a saját tapasztalatokon alapuló ismeretre tettem szert, amelynek egy részét beépítettem értekezéseimbe is. A kutatások technikai és szakmai előkészítése és lebonyolítása során egyéb ismereteimet is hasznosítottam, melyeket több kérdőíves program, hatásvizsgálat, háttérdokumentum készítése, külföldi és hazai konferenciákon történő részvétel illetve számos saját szakmai előadás során gyűjtöttem.

3. Eredmények

1. Az európai agrárpolitika változásai jelentős hatást gyakoroltak az európai mezőgazdasági folyamatokra és közvetlenül befolyásolták az EU-taggá vált Magyarország szakpolitikáját.

A Közös Agrárpolitika 2003-as reformjának, 2005-ben megkezdett alkalmazása után több szükséges változtatást is bevezettek. Egyrészt azért, mert döntés született arról, hogy 2008-ban teljes körűen felül kell vizsgálni az agrárpolitikai rendszert, másrészt értékelni szükséges a reformok hatékonyságát és célkitűzéseinek eredményességét, egyben elemezni a vonatkozó piacokra gyakorolt hatásokat.

A felülvizsgálat kiterjedt a KAP kiigazítására (állapotfelmérésére) mindez kihatott a KAP jövőjére, a főbb megállapításokat az alábbiakban lehet összegezni:

- A KAP állapotfelmérése hozzájárult ahhoz, hogy a mezőgazdasági termelők megfelelhessenek az új kihívásoknak
- Az állapotfelmérés eredményeként korszerűbbé, egyszerűbbé és ésszerűbbé válhat a KAP, megszűnhetnek a mezőgazdasági termelőket érintő korlátozások, akik így jobban képesek reagálni a piac jelzéseire és megfelelni az új kihívásoknak.
- A megállapodás eltörölte a szántóterületekre vonatkozó területpihentetést, emelte a tejkvótákat, amelyek 2015-ig fokozatosan megszüntette, és a piaci intervenciót valódi biztonsági hálóvá alakította.

2. A KAP adaptáció alapjaiban határozta meg a magyar agrár-csatlakozás konstrukcióját.

A KAP keleti átvétele kihívást jelentett a közép- és kelet-európai országok agrárgazdaságai számára mert az úgynevezett transzformációs krízis időszakában együttesen kellett a struktúrákat megerősíteni, az EU egységes belső piacába és a közös politikák rendszerébe beilleszkedni.

A magyar csatlakozás hosszú előkészítő szakasz eredményeként valósult meg. E folyamatba illeszkedett az agrárgazdaság is, amelynek működési feltételei alapvetően változtak meg.

Nincs átmeneti időszak, a belső piac – néhány átmeneti mentesség, technikai adaptációk mellett – azonnal kiterjed a magyar gazdaságra, így az agrárgazdaságra. Az EU Közös Agrárpolitikájának legnagyobb támogatási tételének, a közvetlen támogatások folyósítására fokozatosan kerül sor.

A teljes jogú tagság természetesen megváltozott piacra jutási feltételeket generált és új lehetőséget nyitott meg mind a régi, mind az új EU-s országok számára. Az EU-integráció egységes belső piacot teremtett és ezek a piacok kibővültek nemcsak a mezőgazdasági alapanyag termékek, hanem a feldolgozott termékek számára is.

3. A Közös Agrárpolitika nemzeti alkalmazása erőteljesen befolyásolta a termelési szerkezetet.

A csatlakozás után folytatódott a termelési szerkezet extenzív irányú torzulása: a növénytermesztés (azon belül a szántóföldi növénytermesztés, döntően a gabonatermesztés) aránya növekedett, míg az állattenyésztés aránya jelentősen tovább mérséklődött. E változás nagymértékben visszavezethető a kedvező közös piaci intézkedésekre. Legfőképp a közvetlen támogatások és az intervenció intézkedések hatására mozdult el a mezőgazdaság termelési szerkezete a leegyszerűsödés, az intervenció rendszerét kihasználó tömegtermékek termelésének irányába. Mindez jelentős torzuláshoz vezetett, ami a mezőgazdaság eltartóképességének további csökkenését, a piaci egyensúly tartós megbillenését és az ágazat szerepének és működésének instabilitását okozta.

4. A közvetlen támogatások markánsan hatottak a jövedelmezőség és a beruházások alakulására.

Korrelációs számítás során vizsgáltam a Mezőgazdasági Számlarendszert alapul véve a termelési támogatások, a nettó állóeszköz felhalmozás és a piaci vállalkozói jövedelem kapcsolatát, a közöttük fennálló lineáris kapcsolat szorosságát. A vizsgálat során két időintervallum eredményeit dolgoztam fel. Egyrészt 2000-től 2009-ig másrészt 2004-től 2009-ig. Ezzel alapvetően a csatlakozás tényleges hatását igyekeztem pontosabban elemezni. A regressziós vizsgálat eredményei közül kiemelés igényel, hogy a piaci támogatások és a jövedelem alakulása között közepesen negatív (-0,61) kapcsolat figyelhető meg 2000 és 2009 között, ez csak erősödik (-0,70), ha a 2004 utáni időszakot vizsgálom (1. táblázat). Ugyanakkor a támogatások és a nettó állóeszköz felhalmozás közötti kapcsolat a teljes időszaki értékről (-0,59) az ellenkezőjére vált (0,54) a csatlakozás után. Ezt valószínűleg a 2006 után tapasztalható növekedés magyarázza.

1. táblázat: A vizsgált tényezők korrelációs értékei, (2000-2009; 2004-2009)

2000-2009								
	Termelési támogatások		Piaci jövedelem		Nettó állóeszköz felhalmozás		Nettó vállalkozói jövedelem	
	Korreláció	R2	Korreláció	R2	Korreláció	R2	Korreláció	R2
Termelési támogatások	-	-	-0,61	0,37	-0,59	0,35	0,82	0,67
Piaci jövedelem	-0,61	0,37	-	-	-0,08	0,01	0,82	0,67
Nettó állóeszköz felhalmozás	-0,59	0,35	-0,08	0,01	-	-	-0,55	0,31
Nettó vállalkozói jövedelem	0,82	0,67	0,82	0,67	0,87	0,76	-	-
2004-2009								
	Termelési támogatások		Piaci jövedelem		Nettó állóeszköz felhalmozás		Nettó vállalkozói jövedelem	
	Korreláció	R2	Korreláció	R2	Korreláció	R2	Korreláció	R2
Termelési támogatások	-	-	-0,70	0,48	0,54	0,29	0,39	0,15
Piaci jövedelem	-0,70	0,48	-	-	-0,73	0,53	0,85	0,72
Nettó állóeszköz felhalmozás	0,54	0,29	-0,73	0,53	-	-	0,92	0,84
Nettó vállalkozói jövedelem	0,39	0,15	0,85	0,72	0,92	0,84	-	-

Forrás: KSH, 2010a alapján saját számítás

Amennyiben a nettó vállalkozói jövedelem korrelációs eredményeit vizsgáltam, láthatóvá vált, hogy a piaci jövedelem, támogatásoktól megtisztított értéke helyett, a támogatásokat is magába foglaló nettó vállalkozói jövedelem a 2000 és 2009 közötti időszak 0,82-es, erős összefüggést bizonyító értékéről, az 5 éves időszak adatai alapján 0,39 gyenge kapcsolatot bizonyító értékre csökkent. Ez alapján az elérhető támogatások növekedése, kevésbé hatott a nettó jövedelemre, ugyanakkor a nettó jövedelem volumenének alakulása erősen befolyásolta a piaci jövedelem (0,82; 0,85) és a nettó állóeszköz-felhalmozás (0,87; 0,92) ütemét.

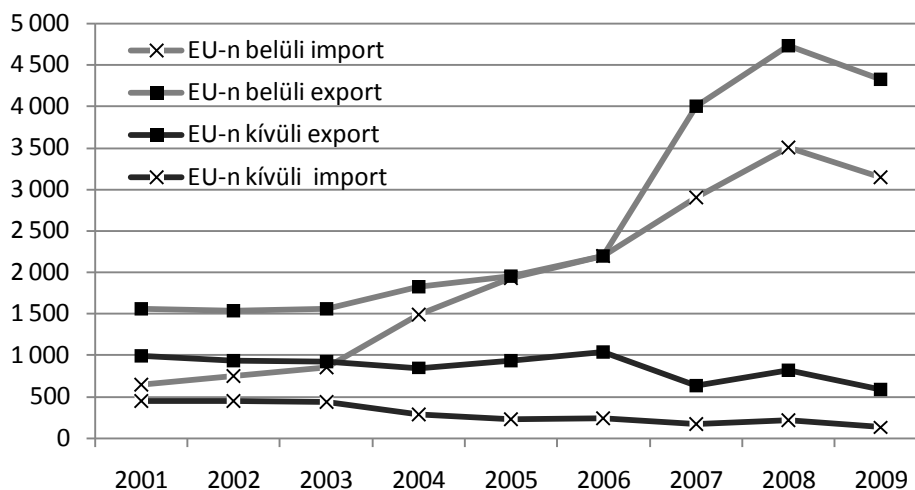
A táblázat alapján egyértelműen megállapítható, hogy a tagság óta a beruházások és a jövedelmi helyzet változása ellentétes tendenciát mutat. Egyértelműen kijelenthető, hogy az összefüggés a támogatások összegének növekedése, a jövedelem emelkedése és a beruházások között erősen negatív. A jövedelemnövekedés nem vezetett közvetlenül a csatlakozás után a beruházások növekedéséhez. A folyamatok az elvárttal szemben éppen ellentétesen zajlottak le, hiszen az ilyen

mértékű jövedelemnövekedés hatásának kimutathatóan érződnie kellett volna a beruházások szintjén, elősegítve a szerkezetátalakítást és a versenyképesség növelését.

5. Magyar agrár-külkereskedelmi forgalombővülés tapasztalható a csatlakozást követően.

A vámhatárok megszüntetését követően a mezőgazdasági termékek jelentős forgalomnövekedése figyelhető meg 2004 után: 2003-hoz (és mivel a kivitel összege majdnem megegyezett, 2001-hez) képest a tagságot követő második évben már közel 128%-os a forgalombővülés, ezt követő erőteljes expanzió csúcspontja 2008-ban figyelhető meg. (1. ábra)

1. ábra Magyarország agrár-külkereskedelmének változása az EU-n belüli és az EU-n kívüli országokkal (millió euró, 2001-2009)

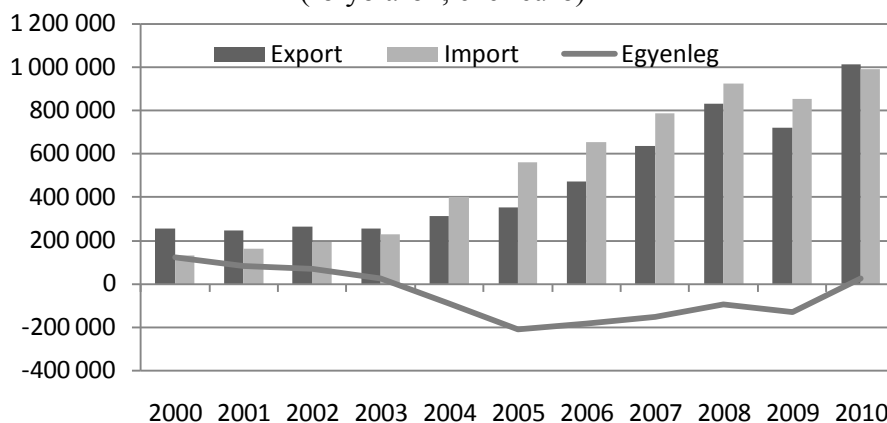
Forrás: EUROSTAT 2006, FVM 2003-2009, VM 2010

Egyértelmű és igen domináns az import volumenének drasztikus megugrása. A kívülálló országok relációjában a csökkenés a szomszédos államok taggá válásával magyarázható. Egyértelmű és igen domináns az import volumenének drasztikus megugrása. Mindezt csak részben magyarázza a csatlakozás statisztikai hatása. Ezek az országok és egyes régi tagállamok fokozott mértékben aktivizálódtak, és ezzel párhuzamosan szembetűnő a magyar export beragadása. Határozottan állítható, hogy a belső piac nyújtotta lehetőségeket a magyar élelmiszeripar és a mezőgazdaság nem tudta kihasználni. Szemben az új tagállamok némelyikével. Egyúttal nyomatékosan jelenik meg a világgazdasági válság hatása, mivel közel 10%-os mértékű az EU-n belüli külkereskedelmi visszaesés. Noha kevésbé szemléletes, de az EU-n kívüli piacokon, részint az alacsony bázis értékek végett is, ez a mérték megközelíti export esetében a 29%-ot, importnál pedig a 39%-ot.

6. Átalakult az agrárkülkereskedelem az új tagállamok, különösen a Visegrádi országok, relációjában.

További elemzések során szükségesnek tartottam a Visegrádi országok esetében megvalósuló áruforgalmi mozgásokat kutatni. Ennek keretében a 2000-2010 évek átlagában az EU12-be irányuló hazai export 45%-a került ezekbe az országokba, míg az EU12 import 80%-a származott Szlovákiából, Csehországból és Lengyelországból. Ezen országok esetében erőteljesen megmutatkozott, hogy a bővítés után, jelentős mértékben növekedett az import értéke. (2. ábra) Az egységes belső piac hatására megnyíló hazai piaci lehetőségeket ebben a tekintetben eredményesebben tudták kihasználni.

2. ábra Mezőgazdasági és élelmiszeripari termékek forgalma az V3-ak országaival
(folyó áron, ezer euró)

Forrás: KSH alapján saját szerkesztés

A legjelentősebb folyamatok az új tagállamok relációjában Lengyelország és Szlovákia esetében valósult meg. A Visegrádi országok tekintetében e két ország adja a behozatal értékének közel 77%-át, a behozatal értékében a 70%-át. A két ország esetében a kezdeti csökkenés és negatív kereskedelmi mérleg után 2006-ban, majd 2008-ban már pozitív tendenciák jellemezték. A csatlakozás kezdeti piaci hatásait, előnyeit és kedvezményeit a szlovák termékek kedvezőbben tudták kihasználni. Éppúgy, mint Lengyelország, azonban esetében a negatív kereskedelmi egyenleg a csatlakozás óta nem csökken. Sőt, egyre nagyobbá válik, 2010-ben elérte a negatív 252 ezer eurónyi összegű külkereskedelmi egyenleget.

Az agrár-külkereskedelem vizsgálatában további lényeges tendenciát mutat a fő ágazatok szerkezetváltozása. A csatlakozás előtt az állati termékek az export 34%-át biztosították, míg a növényi eredetű termékek részesedése 55%-ot tett ki. A csatlakozás után az állati eredetű termékek részaránya az összexportból folyamatosan csökkent, 2009-re már csak 25% volt, a növényi termékek részesedése elérte a 63%-ot. A mezőgazdasági és élelmiszeripari termékek export főcsoportjai közül 2004 és 2009 között kiemelkedik a gabonafélék főcsoportja, a második helyet a hús, vágási melléktermékek és belsőség foglalja el. Jelentős pozícióvesztést szenvedett el az export rangsorában a zöldség- és gyümölcskészítmények főágazata.

A vizsgálatok egyértelműen alátámasztották, hogy az új tagállamokkal nem sikerült (magyar szempontból) előnyös és eredményes külkereskedelmet kialakítani, jelentősen átalakult a termékek külkereskedelmi aránya és több esetben ez kompetitív hatást generált. A kezdetben magas, később, a csatlakozás után csökkenő korrelációs értékek arra utalnak, hogy mélyreható változások történtek az exportstruktúrában. Ezzel együtt megjelenhet, hogy az egyes árucsoportok relatív súlya is megváltozhat. Ez bekövetkezhet részben azért, mert egyes termékcsoportokban növekedett az export, míg másokban csökkent, ami kismértékben befolyásolhatja az export koncentráltóságát.

7. A külkereskedelmi folyamatok koncentráltósága az export esetében alig, az import esetében jelentősebben változott.

Adott piac koncentráltóságának a mérésére a gazdaságtani elemzések során alkalmazzák a Herfindahl–Hirschman-indexet. A mutató értéke ennek megfelelően 0-1 között mozog. A nagyobb értékek magasabb fokú koncentráltóságot jeleznek.

A 2. táblázatból leolvashatóak az egyes országcsoport relációjába lezajló kereskedelmi folyamatok H-H indexei. Ezek alapján igazolttá vált, hogy a legjelentősebb piaci koncentráltóság az EU15 viszonylatában (kisebb mértékben a teljes export esetében is) jelent meg, noha 2000-től hat éven át az index csökkentést mutat. Ez arra utal, hogy fokozatosan egyre többféle terméket lehetett ezen a piacon értékesíteni, mely a szakaszos agrár-külkereskedelmi liberalizáció és az egységes belső piac

kedvező hatásának tudható be. Ezzel együtt az EU15 import arányszámai sokkal stabilabb helyzetet és viszonylag alacsony koncentráltságot mutatnak. Az összes, az EU15 és az EU12 viszonylatában zajló exportforgalom esetében kiugró értéket képvisel a 2007. év, amikor jelentős mértékű index-érték ugrás figyelhető meg. Ezt vélelmezhetően a 2005-2006-ban termelt, jelentős mennyiségű intervenciós céllal betárolt gabona külföldön történő értékesítése eredményezte. Valamennyi export piac esetében megállapítható, hogy a koncentráltság tekintetében hektikuság figyelhető meg. Ugyanakkor az import esetében csökkenő, illetve stagnáló koncentrációs folyamatok tapasztalhatóak. Azaz, import esetében nem alakulnak ki meghatározó, a koncentrációt fokozó termékcsoportok, az import szerkezete viszonylag egységessé és kiegyenlítetté vált (2. táblázat).

2. táblázat Az egyes országcsoportokkal folytatott magyar agrárkereskedelem Herfindahl-Hirschman indexei (2000-2010)

		2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
teljes	export	0,0938	0,1015	0,0950	0,0892	0,0867	0,0878	0,0861	0,1120	0,0975	0,0876	0,0893
	import	0,0831	0,0866	0,0825	0,0741	0,0652	0,0616	0,0601	0,0620	0,0610	0,0606	0,0613
EU15	export	0,1337	0,1305	0,1139	0,1073	0,1013	0,1051	0,0977	0,1364	0,1087	0,1116	0,1113
	import	0,0659	0,0728	0,0711	0,0691	0,0707	0,0695	0,0658	0,0683	0,0683	0,0661	0,0655
EU12	export	0,0742	0,0835	0,0790	0,0993	0,0774	0,0820	0,0752	0,1053	0,1000	0,0791	0,0791
	import	0,0806	0,0827	0,0901	0,0992	0,0791	0,0727	0,0738	0,0693	0,0686	0,0726	0,0680
V3	export	0,0733	0,0791	0,0760	0,0809	0,0825	0,0895	0,0833	0,0855	0,0931	0,0733	0,0777
	import	0,0986	0,0956	0,0976	0,0931	0,0812	0,0762	0,0774	0,0736	0,0732	0,0782	0,0751

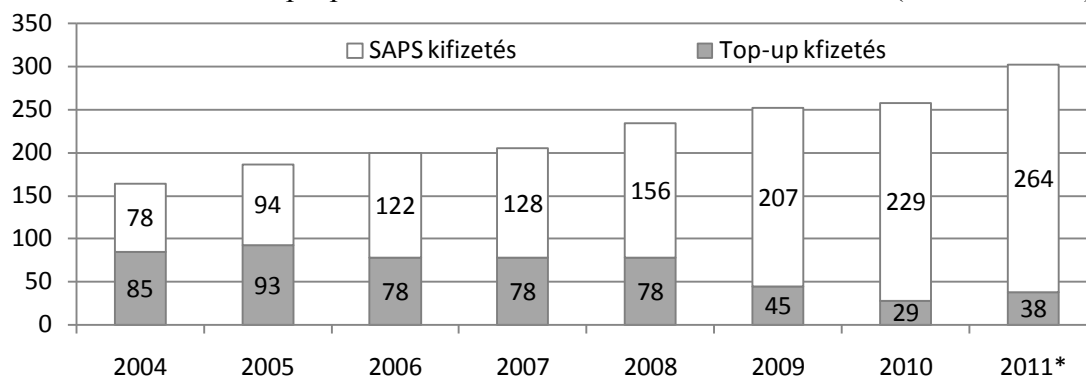
Forrás: AKI, KSH alapján saját számítás

8. A magyar agrárkölségvetésben jelentős szerephez jutott a közösségi forrás, drasztikusan csökkent a nemzeti szerepvállalás.

A Közösséghez történő csatlakozás eredményeként a hazai agrárium számára tekintélyes költségvetési transzferok opciója nyílt meg. Ez nominálisan jelentős hatással járt, hiszen a csatlakozást megelőző év 213 milliárd forintos támogatásához képest a közösségi források szinte megduplázták az ágazat költségvetési mozgásterét. A KAP keretében folyósított összeg, az elmúlt 10 évben összesen (ami ténylegesen csak 2004-től számolható) 4 299,4 millió eurót tett ki. Ez a vonatkozó időszakban a teljes EU-s transzfer 34%-a. Sajátos elemként jelenik meg a költségvetés szerkezetének és kifizetésének alakulása. A 2008. évi gazdasági válság hatásaként az egyéb tételek között szereplő, vidékfejlesztési és kohéziós források felhasználása, a gazdasági nehézségek és az általános recessziós folyamatok eredményeként, lelassult illetve több esetben is lehetetlenné vált

E folyamat nyomán egyértelműen kirajzolódik, hogy a nemzeti agrárkölségvetés mozgásterére erőteljesen leszűkült. Mindez a top-up kifizetések terhére valósult meg. Az alábbi módon változott folyamat (3. ábra) nyomán egyértelműen igazolódott, hogy a nemzeti agrárkölségvetés mozgásterére erőteljesen leszűkült.

3. ábra A SAPS és a top-up kifizetések alakulása 2004 és 2011 között (milliárd forint)

Forrás: saját szerkesztés

*megjegyzés: előzetes adat

Amennyiben a lehetséges maximum kifizetéseket veszem alapul, tehát az Európai Bizottság által évente jóváhagyott top-up keretet, még drasztikusabbá vált a kép. Ennek során ugyanis, a 30%-os nemzeti kiegészítést az ágazat teljes egészében soha sem kapta meg, a 8 év átlagában csupán 16,1%-os top-up kifizetés aránya volt kimutatható. A legkisebb érték a 2010. évi költségvetés keretében jelent meg, amikor a lehetséges 30% helyett csupán 5,5%-ot kapott az ágazat. A nemzeti költségvetési mozgásteret jelentős visszafejlődés jellemzi. A nemzeti és uniós forrásból finanszírozott kiadások arányának vizsgálata során látható, hogy a teljes agrárkiadás tekintetében a csatlakozás után drasztikusan csökkent a nemzeti források aránya, a kezdeti 100%-ról, 2010-ben már csak 12%-ot tett ki, így a közösségi forrás már a teljes kiadás 88%-át fedezte. Ugyanakkor a két forrás arányában bekövetkező változás hatására 2009-ben már hétszer nagyobb részben finanszírozta az EU a hazai agrárágazatot.

Az eddig bemutatottak alapján alátámasztható, hogy lényegi változások mentek végbe az agrártámogatások finanszírozási rendszerében, aminek következtében egyes ágazatok (növénytermesztés, ezen belül is a gabona) támogatottsága erőteljesen megemelkedett, míg más ágazatok (állattenyésztés, kertészet, élelmiszeripar) támogatása nagymértékben csökkent. A vizsgálatok alapján összességében mégis inkább pozitívnak mondható a változás.

9. Az agrár- és vidékfejlesztési támogatások hazai rendszerének vizsgálata.

A KAP hazai adaptációja főképp az agrár- és vidékfejlesztési támogatások összegében hozott változásokat, de szerkezetében és forrásösszetételében is lényeges átalakulásokkal járt. A csatlakozás előtt teljes egészében nemzeti költségvetésből finanszírozott forrásokat 2004-től egyre inkább az EU költségvetése fedezi. Ez az arány 2004 és 2010 között, megközelítőleg 16%-ról 88%-ra mozdult el. A hazai agrárköltségvetés legnagyobb tételét a területalapú közvetlen támogatások jelentik, amelynek összege évről évre fokozatosan növekszik. A társfinanszírozással járó vidékfejlesztési intézkedések összege is évente növekszik a vidékfejlesztési programok folyamatos megvalósulásával párhuzamosan, ezzel együtt a második legjelentősebb tételt adja.

A KAP adaptáció az új közvetlen támogatási rendszer alkalmazásával különbözőképpen érintette az egyes ágazatokat. A támogatások és ezáltal a jövedelmek növekedése alapján a szántóföldi növénytermesztők kerültek kedvező helyzetbe, főképp a gabonafélék, az olaj-, fehérje-, rosnövények termelői. Az állattenyésztési ágazatban a szarvasmarha- és juhtartók részesülhetnek közvetlen támogatásokból, ezért itt szinte csak ők a kedvezményezettek. A közvetlenül nem szabályozott ágazatok, mint például a baromfi és sertés a nemzeti költségvetés terhére támogathatók korlátozottabb mértékben, amely inkább az állatjóléti feltételek megteremtését, hulladék-megsemmisítést és állatgyógyászati költségekhez való hozzájárulást jelentik.

10. A KAP adaptáció magyar agrárgazdaságra kifejtett hatásának vizsgálata.

A csatlakozáskor hazai és nemzetközi összehasonlításban számos kutatóműhely Magyarországot kedvezően ítélte meg és egyértelműen az integráció nyerteseként tartották számon: mert előnyös földrajzi, természeti és ökológiai adottságokkal rendelkezik, ez lehetőséget teremt többfunkciós, exportorientált és versenyképes agrárgazdaság fenntartására. Továbbá a szigorú magyar élelmiszerbiztonság szabályozás egyértelműen segíti majd az EU-s előírásoknak való megfelelést, sőt a hazai termékek exportképességét. A magyar agrárgazdaság egyértelmű hátrányaként említhető többek között a termelői együttműködések hiánya, a logisztika szervezetlensége, az ágazat alulfinanszírozottsága és a hazai birtokstruktúra körüli rendezetlenség. Az is tényként jelent meg, hogy az egységes szabályozórendszer évekre előre meghatározza a tervezhetőséget, termelői kedvet és jövedelembiztonságot.

Az előbbiből kiindulva megállapítható, hogy Magyarország európai uniós tagságának első hat évének agrármérlege összességében pozitív, de kedvezőtlenebb a csatlakozás előtt vártnál. Az EU-csatlakozással a magyar agrárgazdaság a korábbtól lényegesen eltérő feltételrendszerbe került. Az egységes belső piacon kell versenyeznie a régi tagállamokkal, amelyek évtizedekig a versenyfeltételek alakítói és haszonélvezői voltak.

11. A KAP és a hazai agrárpolitika legjelentősebb kihívásainak feltárása.

A KAP esetében megjelenő markáns kihívások során számos külső és belső tényező vizsgálata szükséges és elkerülhetetlen. Ezek jelentős része egymáshoz szorosan kapcsolódik és egymásra jelentős mértékben ható kölcsönhatásban vannak. Erre tekintettel alapvetően két meghatározó belső tényezőt elemeztem, mely a legjelentősebb mértékben alakíthatja, a KAP 2013 utáni rendszerét. Ez a közös költségvetés következő tervezési időszakára megfogalmazott javaslatokra és az ezzel kapcsolatban átalakuló KAP eszközeire vonatkozik.

12. A 2013 utáni KAP és a fenntartható agrárpolitika jövőbeli lehetséges útjainak értékelése.

Az új agrárpolitikai reformnál már több körülmény is kulcsfontosságúvá válik: pl. versenyképességi cél, élelmezésbiztonsági cél, az EU15-ök és EU12-ek közötti egyenlőtlenségek csökkentése, integrált válság- és kockázatmenedzsment a váratlan fejlemények kezelésére, környezeti fenntarthatóság érvényesítése (pl. éghajlatváltozás) gazdasági (életképes üzemek) és társadalmi (átláthatóság, fogyasztók szempontjai) értelemben is.

A KAP újszerű megközelítésében az egyik legsarkalatosabb pont az európai közjavak értelmezése. Az EU agrárpolitikájának átalakításánál fel kell mérni, hogy melyek azok a célzott és szétválasztott szakpolitikai intézkedések, amelyek hozzájárulnak az európai társadalom által megkívánt közjavak előállításához, mert a jövőben a mezőgazdaság által előállított közjavak díjazása előtérbe kerül.

Az előző szempontok alapján bekövetkező változtatásokat befolyásolja a közösségi finanszírozás jövője. A fenntarthatósági kihívások és a közösségi finanszírozás várható megváltozása miatt az már biztosnak látszik, hogy az agrár- és vidékfejlesztési támogatások rendszere lényegesen átalakul. A Közös Agrárpolitika reformja az új kihívások megjelenésével, a KAP célkitűzéseinek átalakulásával időszerűvé vált, amelynek szorosan össze kell kapcsolódnia az új költségvetési keretterv megalkotásával. A Közös Agrárpolitika reformjának irányával kapcsolatban 2010. november 18-án megjelent a Bizottság első hivatalos állásfoglalása. A dokumentum jelentős mozgásteret enged a főbb támogatáspolitikai kérdésekben, lehetőséget hagyva az eltérő tagországi álláspontok összeegyeztetésére. A bizottsági javaslat értelmében a 2013 utáni KAP-nak hatékonyabbnak, innovatívabbnak, valamint egyszerűbbnek és zöldebbnek kell lennie, hogy megfelelően tudjon reagálni az olyan új kihívásokra, mint az éghajlatváltozás, bővülő élelmiszerigény és munkahelyteremtés.

Összességében a közlemény azonosítja az EU mezőgazdaságát érintő fontosabb kihívásokat. Ezzel szemben egyelőre mérsékelt változtatásokra tesz javaslatot a KAP átalakításban: kifizetések újraelosztását a tagállamok között, egy új zöld komponens a közvetlen támogatások rendszerében, kockázatkezelési eszköztár létesítését a II. pilléren belül. Annak ellenére, hogy a dokumentum mennyiségi ajánlásra nem tér ki, egyértelmű válik, hogy a 2013 utáni KAP sarokkövét továbbra is a közvetlen kifizetések rendszere képezné.

13. A magyar agrárium helyzetértékelése a KAP várható átalakulásának tükrében.

Magyarország alapvetően erős és versenyképes európai agrár- és élelmiszergazdaságban érdekelt, így 2013-at követően is a hatékony és közös szakpolitika működtetését támogatja. Ennek középpontjában az élelmezés- és élelmiszerbiztonság, a minőségi élelmiszer védelme, a biodiverzitás megőrzése, a mezőgazdasági potenciál fenntartása továbbá a versenyképes és élhető vidék megteremtése áll. Ennek érdekében kerültek rendszerzésre a magyar agrárgazdaságot 2013 után alapjaiban meghatározó tényezők (3. táblázat).

3. táblázat SWOT elemzés a magyar agrárgazdaság és a 2013 utáni KAP vonatkozásában (abc-rendben)

	Erősségek	Gyengeségek
A magyar agrárgazdaság, mint belső tényező	<ul style="list-style-type: none"> • Jó állategészségügyi státusz • Biológiai alapok (genetika, fajtaválaszték) • Magas fokú biodiverzitás • Szántóföldi növénytermesztés kapacitása • Tradicionális termékek • Termőföld és ökológiai adottság 	<ul style="list-style-type: none"> • Alacsony innovációs szint • Állattenyésztési ágazatok helyzete • Élelmiszergazdasági szereplők helyzete és feltételei • Gazdálkodók menedzsment és vállalkozói ismerete • Mezőgazdasági vállalkozások pénzügyi – finanszírozási környezete • Technológiai fejlesztések alacsony szintje • Termelés és feldolgozás vertikális integrációja • Vidéki foglalkoztatás alacsony mértéke • Zöldség-gyümölcs ágazatok helyzete
	Lehetőségek	Veszélyek
A KAP, mint külső tényező	<ul style="list-style-type: none"> • Értékesítési csatornák átalakítása, termelői érdekvégyesítés erősítése • Hazai termékek és a helyi értékesítés ösztönzése • Marketing tevékenységek ösztönzése • Mezőgazdasági vízgazdálkodás, öntözés • Piaci (intézkedési) eszközök megtartása • Termelési és értékesítési összefogás erősítése • Vidékfejlesztési források 	<ul style="list-style-type: none"> • Gazdálkodók jövedelmi helyzetének fenntartása • Kockázat kezelési rendszer hatékony és életképes működése • Környezetvédelmi és állatjóléti előírások teljesítése • Támogatási konstrukció változása • WTO Dohai fordulójának lezárása után további WTO követelmények

Forrás: saját összeállítás

Mindezen szempontokat az európai mezőgazdasági és élelmiszeripari modell nemzetközi versenyképességének fenntartásával szükséges összehangolni. A KAP hiányosságaival együtt is, az európai integráció megteremtésének egyik vezérpolitikája. Hazai prioritás, hogy a jövőben olyan támogatáspolitikai eszköztár szükséges, amely a vidéki lakosságnak és a termelőknek méltányos életszínvonalat biztosít, segíti a vidéki gazdaság fejlődését, hozzájárul a vidéki térségek társadalmi, gazdasági és környezeti fenntarthatóságához az elvárt élelmezés- és élelmiszerbiztonság teljes körű érvényesülésével. A megújult KAP szerkezetében hazánk érdekelt a termékek helyben történő feldolgozásának, a közvetlen értékesítésnek, a diverzifikációnak, a vidéki munkahelyek teremtésének, a fiatal gazdálkodók pályakezdési elősegítésének, a kis- és középvállalkozások helyzete stabilizálásának és a rurális infrastruktúra fejlesztésének javításában.

14. Az agrárpolitika kilátásainak bemutatása a 2014-2020 közötti Többéves Pénzügyi Keret tükrében.

A KAP-reform jövőjével kapcsolatos stratégiai elképzelések szorosan összekapcsolódnak a 2014-2020 közötti EU-s pénzügyi perspektíva tervezett módosításaival. Látni kell, hogy a KAP forrásai nem feltétlenül a szakmai szempontok, hanem a Közösség pénzügyi lehetőségei alapján kerülnek elkülönítésre. Mindettől függetlenül kiemelt jelentőséggel bír egy szakmai szempontrendszer összeállítása, melyet a pénzügyi tárgyalások során a KAP célkitűzéseinek fontosságát támasztja alá. A KAP-reform jövője valójában itt dől el.

4. Új és újszerű tudományos eredmények

1. A KAP adaptáció nemzeti hatásainak komplex értékelése, újszerű rendszerezése

Az értekezés a hazai agrárium számára meghatározó szektorok esetében számszerűsíti és elemzi a várakozások és a tényleges hatások következményeit, azok kereteit. Ágazati elemzéseim rámutatnak arra is, hogy a csatlakozás negatív hatásainak kivédésére még a leginkább kritikus helyzetben lévő ágazat esetében sem történt eredményes beavatkozás, amely képes lett volna megelőzni a belső piac és a megváltozott agrárpolitika eredőjeként megjelenő következményeket. Egyértelműen bizonyítást nyert, hogy a közvetlen támogatások alkalmazása nagymértékben hatást gyakorolt a termelők döntéseire, jelentősen befolyásolva egyes ágazatok piaci és termelési pozícióit.

2. A magyar-EU agrárkereskedelmi folyamatokban kialakuló szerkezeti torzulások feltárása

Igazoltam, hogy az agrár-külkereskedelem továbbra is pozitív egyenlege ellenére, romlott a külkereskedelem szerkezete, ugyanis a kivitelben túlsúlyba kerültek az alacsony hozzáadott-értéket képviselő alapanyagok és tömegtermékek, a behozatalban pedig a magas hozzáadott értékű késztermékek és elsődleges feldolgozású termékek. A megváltozott exportóri és importóri pozíció alapján kijelenthető, hogy a magyar agrárágazat nemzetközi versenyképességére az EU-s csatlakozás kedvezőtlen hatást gyakorolt.

3. A támogatási adaptáció paradox hatásainak bizonyítása: növekvő jövedelmek, csökkenő versenyképesség

Hat év viszonylatában az ágazatnak nyújtott támogatások összességében hét és félszer nagyobb mértékű támogatást biztosítanak a csatlakozás előtti szinthez képest. Mindez közel kétszeres jövedelemnövekedést eredményezett, a jövedelemszint emelkedésének a hatása, azonban a beruházásokban és ezzel együtt az ágazat fenntartható fejlődésében nem volt kimutatható. Megállapítható, hogy az ágazati jövedelem emelkedése és a pótlólagos források együttesen sem növelték az ágazat versenyképességét az EU többi tagállamához képest.

4. A közös költségvetéssel kialakuló kapcsolatok agrárösszefüggéseinek átfogó rendszerezése

Az EU tagság révén nemcsak a nemzetgazdaság, hanem a mezőgazdaság esetében is jelentősen növekedett a költségvetés összege. Egyértelműen bizonyítottá vált, hogy annak ellenére, hogy a nominális támogatási kifizetések összege emelkedett, ami lényegében a közösségi források hatására következett be, a nemzeti támogatási szerepvállalás radikálisan csökkent. A nemzeti költségvetési mozgástér beszűkülése és várhatóan alacsony szinten történő rögzülése a nemzeti igények és sajátosságok kezelésére csak jelentősen korlátozott mozgásteret biztosít.

5. A hazai agrárium várható helyzetének értékelése a KAP következő reformjának tükrében

Egyértelmű a társadalmi kihívásoknak történő megfelelés igénye, ennek keretében új vagy újra fogalmazott célok jelennek meg a piaci intézkedések, a támogatások és a vidékfejlesztés területén egyaránt. Megállapítható, hogy a hazai agrárium a KAP reformjához alacsonyabb adaptációs képességgel rendelkezik, az ágazat tartalékainak csökkenése következtében, így a reform iránya szerinti mérsékeltbb ívű változást is nehezen képes kezelni. Ugyanakkor az alkalmazkodási képesség eltérő, nemcsak az egész ágazatot érintő átalakulások jelenthetnek nehézséget, hanem az egyes szegmensek, vagy földrajzi körzetek esetében bekövetkező mikro szintű, lokális válságok,

melyek természeti, piaci vagy éppen állat- és növényegészségügyi kockázatok eredményeképpen jelenhetnek meg. A hazai agrárgazdaság alkalmazkodási képességének lényeges megerősítése a versenyképesség növelésén túl, a jövőbeli reformopciók adaptációját is jelentősen megkönnyítené.

5. Következtetések és javaslatok

Kettős hatású KAP adaptáció

A csatlakozás hatása egyértelműen pozitív, de egyes részterületek elemzése során jelentős negatív hatások mutatkoztak meg. Nem csupán a KAP, hanem az egész EU adaptáció kapcsán elmondható, hogy összességében számos előnnyel járt, ugyanakkor egyes ágazatok vagy szektorok esetén kedvezőtlen változások is bekövetkeztek. Az agrárgazdaság a fennálló strukturális és egyéb időközben felmerülő problémákat csak részlegesen volt képes kezelni. A KAP-reform értékelése rámutat arra, hogy a legjobb igyekezet ellenére sem volt a hazai agrárium érett és felkészült a csatlakozásra. Egyes, a KAP piaci szabályozási rendszerében kevésbé szabályozott szektorokat fokozottabb negatív impulzusok érték. Ugyanakkor a KAP által befolyásolt fontos szegmensek jelentős stabilizációt vagy akár pozíciójavulást értek el.

A támogatási rendszer önmagában nem képes kezelni az ágazat problémáit

A támogatási rendszer hazai adaptációját alapvetően befolyásolta, hogy a támogatások emelkedése csak fokozatosan valósult meg. Ugyanakkor egyértelműen nem igazolható, hogy a többletforrásokat hatékonyabban lehetett volna felhasználni. A fokozatosan növekvő támogatási összegek kompenzációjaként lehetőség nyílt egyszerűsített végrehajtási rendszer alkalmazására (SAPS), nemzeti társfinanszírozásra (top up). Ennek ellenére beigazolódtott, hogy a támogatási rendszer önmagában képtelen kezelni az ágazat feszültségeit. Ugyanakkor eredményként kell elkönyvelni, hogy a kezdeti nehézségek ellenére viszonylag sikeresen, jelentős fennakadás nélkül megvalósult az intézményi adaptáció, de a hatások tekintetében már sokkal árnyaltabb a helyzet. Annak ellenére, hogy évente növekvő összegű pénzügyi transzfer áramlik az ágazatba, alapvetően nem mérséklődött az ágazat versenyképességi hátránya, ráadásul továbbra sem valósul(t) meg a szerkezetátalakítás, sőt csökkent a beruházások volumene is. Mindebben jelentős szerepe van annak, hogy az állam forrás hiányában csak minimális (és nem az engedélyezett szinten) szinten képes kiegészíteni a közösségi összegeket. Ez azt jelenti, hogy nem kerültek kihasználásra a top-up lehetőségek, mert annak egyre kisebb arányát fizettük ki a termelőknek.

Az is megállapítást nyert, hogy az agrár-vidékfejlesztési támogatások komoly nagyságrendje ellenére a csatlakozás után tovább csökkent az ágazatban a foglalkoztatottak száma és a termelők jövedelem-támogatásai (közvetlen támogatások) is inkább a veszteségek pótlását kompenzálta. A növénytermesztésen belül a gabonaágazat helyzete javult, de hiányzik az erre épülő hozzáadott érték növelését eredményező feldolgozóipar térnyerése.

A külkereskedelmi lehetőségben rejlő potenciálok nem kerültek maradéktalanul feltárássra

A külkereskedelmi forgalomban bekövetkező változások alapján a jelentős áruforgalmi változás és átrendeződés mellett még feltáratlan lehetőségek és kihasználatlan piaci helyzetek mutatkoznak.

- A csatlakozás hatására a magyar agrárgazdaság hatékonysága javult, nemzetközi versenyképessége azonban nem.
- A KAP működtetéséhez szükséges hazai intézményrendszer racionalizálása erősödött.
- A hazai és közösségi támogatások hatására a vállalkozási kedv és hajlandóság ösztönzése tapasztalható.
- A támogatási rendszer átalakítása szükséges. Hatékonyabbá kell tenni a támogatások kifizetését, a szabályozási és likviditási feltételek biztosítását, valamint egyszerűsíteni szükséges az adminisztrációs körülményeket.
- Összességében Magyarország a csatlakozás nyertese, az EU tagjaként a KAP nettó haszonélvezője. A kérdés csupán az, hogy ezt a nyertes pozíciót sikerül-e megtartani a 2013 utáni időszakban. További kérdés, hogy az eddig megszerzett tapasztalatokat előnyünkre

fordítjuk-e. A 2004-2010 közötti időszak tapasztalatai alapján kezelni tudjuk-e a váratlan eseményeket, az ismert új kihívásokat.

- Továbbra is alacsony a tőkeellátottság, problémás az adózási rendszer, nem megfelelő az agrotechnika, elavult az agráriumban a korösszetétel.

Az élelmiszeripar gazdasági teljesítményének javulása meghatározó a hazai mezőgazdaság számára azáltal, hogy stabil élelmiszeripari kapcsolatokat biztosíthat. A forgalmazó szektor egyre erősebb központi szerepe jelentős torzulásokat okozott az élelmiszeripari termékláncon belül a jövedelemelosztásban, ehhez hozzájárult a külföldi élelmiszerláncok hazai erős jelenléte, mert megváltoztatta az agrártermékek beszerzési és ellátási láncolatát. Ezért a KAP 2013 utáni rendszerében indokolt figyelembe venni a globális élelmiszerláncban bekövetkezett változásokat. Továbbá célzottan támogatnia szükséges a gazdálkodókat, elsősorban a kisgazdaságokat az újabb KAP-refrom adaptációjában. Végül élelmiszerellátási láncban belül a termelők pozícióját is stabilizálni szükséges.

Az élelmiszeripar helyzetének javítása érdekében feladat a mezőgazdasági kibocsátás csökkenésének megállítása, a versenyképesség javításával az ágazat belföldi és exportpiaci pozícióinak megerősítése, a gazdálkodás jövedelmezőségének helyreállítása. Mindezek hozzájárulhatnak a hazai mezőgazdasági termelők gazdálkodási körülményeinek javításához és piaci stabilitásuk erősítéséhez. A fenti kérdéskörök mellett a nemzetközi versenyképesség és fenntarthatóság szempontjából előnyt jelentene az ágazat számára az elavult logisztikai háttér gyors fejlesztése és a magas hozzáadott-értéket képviselő termékek előállításának és kivitele.

A top-up részleges kihasználása alternatív veszteséget okozott, nem csökkentette a termelők versenyhátrányát és nem járult hozzá maximális szinten az ágazat pozíciójának javításához.

Javaslatok

A hazai agárgazdaság helyzetének stabilizálása és pozícióinak fejlesztése tekintetében több és technikailag is kivitelezhető javaslat is megfogalmazható. Ezek közül számos egymással együttesen a szinergikus hatásokat maximálisan kihasználva képes érdemi korrekciót elősegíteni.

1. Jelentős és lényegében az utolsó nemzeti hatáskörben meghozott az ágazat érdekeit hosszú távon befolyásoló agrárpolitikai döntés volt a közvetlen támogatások átalakítása, azaz a SAPS rendszerről SPS rendszerre való áttérés. Alapvető új elemként jelent volna meg a szabadon forgalmazható, de csak korlátozottan forgalomképes támogatási jogosultság. A jogosultság termelőhöz kapcsolása és a további szabályozással jelentős, régről is húzódó és nem megkerülhető, korrekciós és kiigazítási hatással járna. A következő pénzügyi-tervezési időszakban (2014-2020) ennek nem lesz jelentősége, mert a közvetlen kifizetések alapja a 2008-ban támogatásban részesült SAPS és SPS terület lesz, vagyis nem lesz szükség az SPS bevezetésére, a támogatási jogosultságok forgalmazásához.
2. A KAP adaptáció esetében megjelenő egyik széles körben hangoztatott negatív hatás, hogy előzetesen tervezettel ellentétben nem volt kiszámítható és érdemben tervezhető a KAP. Legalább is a megvalósult változások felkészületlenül érték a hazai szereplők egy részét, ami versenyhátrányt és adaptációs sokkot eredményezett. Ennek elkerülése és az előzetesen nem várható és nehezen kalkulálható eseményekre történő felkészülés és felkészítés növekvő szerepet kell, hogy kapjon.
 - a. Ebben a folyamatban alapvetésként kell elfogadni és meghatározni, hogy a KAP továbbra is dinamikus és állandóan változó. Mindezt a többéves költségvetési tervezési periódusok tükrében is értelmezni kell.
 - b. Ezzel együtt a támogatási elemeket és az agrárpolitika szélesebb eszköztárát az egyre erőteljesebben megjelenő környezeti és klimatikus, valamint gazdasági és piaci kilengések és váratlan helyzetek kezelésére indokolt fordítani. A hagyományos agrárpolitikai elvek átértékelődése, a gazdasági körülmények átrendeződése és az EU

prioritásainak megváltozása egyébként is a hagyományos KAP alapok felülvizsgálatát kényszerítik ki. Ennek felváltása és az aktuális nehézségekhez igazodó rugalmas, célzott eszközök alkalmazása hosszú távú fenntarthatósági és versenyképességi célok elérését tenné lehetővé.

- c. A permanens átalakulás és fejlődés elősegítése és lehetővé tétele érdekében szükséges az ágazati szereplők informálása, adminisztratív intézkedéseinek mérséklése valamint előremutató egyúttal konzekvens ágazati stratégia követése. Ennek tágabb részeseként az igazgatási mechanizmusok egyszerűsítése és hatékonyságának növelése a KAP új célkitűzéseinek is megfelel.
3. A termelők helyzetének közvetlen javítása mellett elengedhetetlen a piaci pozíciók fejlesztése, javítása. A csatlakozás hatásainak értékelése közben kimutatható, hogy több esetben is csökkent a feldolgozott termékek kivitelének aránya, egyre erőteljesebb lett az alacsony hozzáadott értékű termékek külpiazi aránya. Az arányok módosítása és ennek a folyamatnak a megváltoztatása kiemelt jelentőségű. Az egységes belső piaci előnyeinek kihasználása lényegében sokkal alacsonyabb szinten valósult meg, mint azt remélni lehetett. Ennek részben piaci, piacismereti, termékszerkezeti, feldolgozói és egyéb okai voltak, melyek csak hosszú távú és mélyreható változások eredményeként jelenhetnek meg. Ettől függetlenül az alábbi tényezők megkerülhetetlenek:
- a. A piaci és termelési kapacitások koncentrációja, fejlesztése, a piacképes termékek szerepének erősítése nélkül érdemi és komolyabb előretörés nem képzelhető el.
 - b. Ezen felül az élelmiszeripari vállalkozások ösztönzésével további társadalmi és gazdasági előnyök is számszerűsíthetőek (pl. foglalkoztatás, adóbevételek stb.)
 - c. A földrajzi adottságoknak megfelelő lokális együttműködések és piaci lehetőségek kiaknázása. Itt jelentős mértékben felértékelődik a szomszédos, térségbeli országok (Visegrádi országok, Románia, Szerbia, Horvátország és Ukrajna) szerepe. A regionális szinergiák és potenciális piaci lehetőségek kihasználásával további exportpiacok és ágazati együttműködési formák jöhetnek létre.
 - d. A kisgazdaságok speciális támogatáshoz való juttatása a KAP 2013 utáni reformjában a piacra jutás és/vagy helyi/regionális piacok létrehozása érdekében. Ez a célzott támogatás versenyképességük fejlesztése szempontjából is fontos lehet.

6. Önéletrajz

Baksa Adrienn a székesfehérvári Teleki Blanka Gimnáziumban érettségizett 1994-ben. Egyetemi tanulmányait Gödöllőn, a Szent István Egyetem, Gazdaság- és Társadalomtudományi Karán végezte, gazdasági agrármérnökként. Ezen időszak alatt öt éven keresztül a GTK Kari Tanácsának és a GTK Diákjóléti Bizottságának volt tagja. 1999-ben részt vett a SZIE GTK Tudományos Diákköri Konferenciáján, illetve bekapcsolódott a Gödöllőn rendezett 1999. évi OTDK szervezésébe is. Tanulmányai során köztársasági ösztöndíjat nyert az 1999/2000-es tanévben, illetve két alkalommal (1999. és 2000.) részesült az Agrármanagement Alapítvány tanulmányi nívódíjában.

Az egyetemi tanulmányai után felvételt nyert a Gazdálkodás és Szervezéstudományok Doktori Iskola levelező tagozatára. Ezzel párhuzamosan a Földművelésügyi és Vidékfejlesztési Minisztérium Európai Integrációs Főosztályán helyezkedett el. E szervezeti egység a magyar agrárcsatlakozás terén kifejtett kormányzati szakmai munka középpontját képezte. E folyamatban történő részvétel keretében, számos ismerethez jutott, mely elősegítette kutatási programja megvalósítását. Minisztériumi pályafutása során EU referensként, személyi titkárként, majd 2006-ban az EU Magyarországi (Brüsszeli) Állandó Képviselőtén eltöltött 3 hónapos diplomatagyakornoki időszak után nemzetközi agrárpolitikai referensként és szakmai tanácsadóként tevékenykedett. 2010. december 1-jétől főosztályvezetői beosztásban a Vidékfejlesztési Minisztérium Agrárgazdaságért Felelős Helyettes Államtitkárságának titkárságvezetője.

2002-ben az Amerikai Mezőgazdasági Cochran Fellowship Ösztöndíj Program keretében 1 hónapot töltött az Amerikai Egyesült Államokban. Tudományos ismereteinek gyűjtése során számos hazai és külföldi konferencián, tanulmányúton és rövidebb ösztöndíjas programon vett részt, melyek az Európai Unió Közös Agrárpolitikájával kapcsolatos tudományos és szakmai ismereteinek bővítését szolgálták. Ennek keretében számos alkalommal nyílt lehetősége több európai országban köztük Hollandiában, az Egyesült Királyságban, Ausztriában, Németországban, Svédországban, Franciaországban és Belgiumban is a tapasztalatgyűjtésre. A szakmai konferenciák, a szakértői egyeztetések és a belgiumi több hónapos szakmai gyakorlat keretében alaposan megismerte és feltárta a vizsgált témakör főbb aspektusait. Szakmai tudását tovább bővítette, hogy az Európai Unió Tanácsa valamint az Európai Bizottság döntéshozatalai folyamatába is bekapcsolódhatott.

Felsőfokú „C” típusú angol és komplex középfokú orosz nyelvvizsgával rendelkezik. Óraadóként 2005-2010 között oktatói tevékenységet is vállalt a Corvinus Egyetem Élelmiszertudományi Karán. Több esetben tagja volt záróvizsga bizottságoknak, konferencia szervezőbizottságoknak, szakmai zsűriknek, továbbá számos alkalommal látott el diploma konzulensi, illetve diploma bírálói teendőket.

Publikáció sorában 1 magyar nyelvű könyvrészlet, 3 idegen és 2 magyar nyelvű szakcikk, 3 idegen és 4 magyar nyelvű konferencia előadás és 5 egyéb közlemény található.

7. Publikációs jegyzék

Tudományos könyv, könyvrészlet

1. Baksa Adrienn – Vida Adrienn: A világ élelmiszerválsága, hatása az Európai Unióban, Magyarországon in Globális kihívások, Millenniumi Fejlesztési Célok és Magyarország, (Szerk.: Gömbös Ervin), ENSZ Akadémia 2008, Magyar ENSZ Társaság, Budapest, 2008., 201-218 pp., ISBN 978-963-86322-9-6

Tudományos folyóiratban megjelent cikk

Idegen nyelvű

1. Miklós Vásáry, Adrienn Baksa, Mahesh Kumar Singh, Peter Bielik (2011): Analysis of agricultural trade between Hungary and the Visegrad Countries. Annals of the Polish Association of Agricultural and Agribusiness Economists Vol XIII. No6. pp. 237-243 Warszawa, Poznan, Szczecin ISSN 1508-3535
2. Adrienn Baksa, Adrienn Vida (2008): The 24th hour of agricultural research, (Szerk.: Mézes Miklós), Bulletin of the Szent István University, 2008., 320-329 pp., ISSN 1586-4502
3. Adrienn Baksa, László Vajda (2008): Major changes in the Hungarian agricultural economy as a result of EU-membership. Gazdálkodás, Scientific Journal on Agricultural Economics English Special Edition, 2008 52. évfolyam 22. számú külökiadás 65-77 pp., ISSN 0046-5518

Magyar nyelvű

1. Baksa Adrienn (2010): Az éghajlatváltozás növekvő szerepe a Közösségi szakpolitikákban, különös tekintettel a Közös Agrárpolitikára, Gazdálkodás, 2010. 54. évfolyam 4. szám 376-388 pp. ISSN 0046-5518
2. Vida Adrienn, Baksa Adrienn (2009): A bio-üzemanyagok használatával járó várható földhasználati változások Magyarországon, Gazdálkodás, agrárökonómiai tudományos folyóirat, 2009. 53. évfolyam 1. szám 65-77 pp. ISSN 0046-5518

Tudományos konferencián való részvétel (kiadványban megjelentve)

Idegen nyelvű

1. Adrienn Baksa, László Vajda, Péter Gál (2007): Experiences of the three-year-old EU accession in the Hungarian agricultural sector. Regional and rural economics: the proceedings of the International Conference Competitiveness and European Integration October 26-27, 2007, Cluj-Napoca, Romania (ed.: Kinga Kerekes-Cluj-Napoca: Alma mater, 2007, Babes-Bolyai Egyetem) 262-267 pp., ISBN 978-606-504-011-3
2. Adrienn Baksa, László Vajda, Éva Hrustinszki (2005): EU financial perspective 2007-2013, consequences on CAP and Rural Development. International Conference, The impact of European Integration on the national economy, October 28-29, 2005, Cluj-Napoca, Romania (ed.: Kinga Kerekes), Babes-Bolyai Egyetem 261-268 pp., ISBN 973-751-081-X
3. Adrienn Baksa (2003): The role of the communications instruments in the preparation of Hungarian agricultural sector for the EU-accession. Erdei Ferenc II. Tudományos Konferencia, Kecskeméti Főiskola, Élelmiszergazdaság-marketing szekció, Kecskemét 2003. augusztus 28-29. 224-228 pp., ISBN 963 7294 481

Magyar nyelvű

1. Baksa Adrienn (2005): Az agrárkölségvetésben várható változások 2007-2013 között, különös tekintettel a mezőgazdasági termelőkre, Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kara Regionális Politika és Gazdaságtan Doktori Iskola Évkönyv 2004-2005, (szerk.: Glück Róbert, Lux Gábor) 203-209 pp. ISSN 1588-5348
2. Baksa Adrienn (2004): A magyar agrárnépesség EU felkészülése (Kérdőíves vizsgálat alapján) IX. Nemzetközi Agrárökonómiai Tudományos Napok- „A mezőgazdasági termelés és termék előállítás jövőképe”, Agrárközgazdasági Szekció, Károly Róbert Főiskola, Gyöngyös 2004. március 25-26., CD – 6 oldal (szerk.: Lakatos Márk, Rajna Renáta), ISBN 963 214 313 2
3. Baksa Adrienn (2003): Marketing eszközök alkalmazása az agrártermelők Közös Agrárpolitika rendszerébe való bekapcsolódására. „Marketing a bővülő Európában” MOKKA –Marketing Oktatók Klubjának Konferenciája, Debreceni Egyetem Agrártudományi Centrum Agrárgazdasági és Vidékfejlesztési Kar, Debrecen 2003. szeptember 4-5. (szerk.: Dr. Kárpáti László), CD – 8 oldal, ISBN 963 9274 453
4. Baksa Adrienn (2003): A magyar mezőgazdasági termelők EU ismeretei (empirikus kutatások alapján). AVA – Agrárgazdaság, Vidékfejlesztés és Agrárinformatika az évezred küszöbén, nemzetközi konferencia, Debreceni Egyetem Agrártudományi Centrum Agrárgazdasági és Vidékfejlesztési Kar, Debrecen 2003. április 1-2. (szerk.: Dr. Nábrádi András – Dr. Lazányi János), CD – 8 oldal, ISBN 963 472 721 2